

*Димитрије Милић**
Нови трећи пут, Београд

ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТ „МЕНАѢРСКЕ РЕВОЛУЦИЈЕ” У ДЕЛИМА ЏЕЈМСА БЕРНАМА

Сажетак

Џејмс Бернам (*James Burnham*), амерички конзервативни мислилац 20. века, познат је по својој идеји „менаѢрске револуције” коју излаже у истоименом делу 1941. године. Бернам наводи нову, менаѢрску елиту, насталу из потребе власника за стручњацима у вођењу комплексних, интернационалних процеса, као наследнике дотадашњих капиталистичких и социјалистичких структура. Сходно њиховој растућој друштвеној улози, Бернам сагледава утицај менаѢрске елите како у јавном, тако и у приватном сектору, уз анализу последица овакве трансформације по демократски систем. Иако Бернамов рад није нашао своје место у идејном мејнстриму, постоји извешан утицај његове мисли у савременим конзервативним и популистичким круговима. Циљ овог рада је критички осврт на концепт менаѢризма и његов учинак у трансформацији односа друштвених елита, односа моћи и демократије.

Кључне речи: Џејмс Бернам, менаѢрска револуција, технократија, однос принципал-агент

* Имејл адреса: dimitrije.milic.fpn@gmail.com; ORCID: 0009-0006-6953-7828.

УВОД

Разумевање конзервативних таласа у 20. веку подразумева анализу теорија које су у великој мери чиниле политички мејнстрим у бројним западним друштвима, али и разумевање различитих дела која су имала и нешто индиректнији утицај. Унутар западног конзервативног покрета развијала су се различита објашњења тада актуелних политичких и економских догађаја, укључујући и политичку поларизацију након Првог светског рата, хладноратовску идеолошку поделу света или критички настројени приступ према контракултурном таласу у САД-у и Западној Европи током 1960-их. Једно од нетипичних објашњења и предвиђања развоја будуће политичке сцене на Западу, економских односа и друштвених промена дао је конзервативни мислилац Џејмс Бернам. Као иницијално троцкиста, а затим разочаран идејама и политичким деловањем америчке левице и Демократске странке у односу на комунизам, постаје конзервативац попут бројних будућих неоконзервативаца. Иако се овај аутор не може сврстати у неоконзервативце због својих различитих ставова у односу на главни талас овог покрета, али ни у више изолационистички опредељене палеоконзервативце из истих разлога, он је имао утицаја на тумачење света и економије од стране конзервативне стране политичког спектра код различитих струја.

Рођен у Чикагу, студирао је на Универзитету Принстон и Колеџу Балиол у Оксфорду, пре него што је започео филозофску каријеру на Универзитету у Њујорку (Kelly 2002). Тридесетих година прошлог века придружује се марксистичким круговима, активно доприносећи троцкистичком организовању и Радничкој партији САД, док је са Лавом Троцким лично сарађивао по питањима револуционарне стратегије (Le Blanc 1995). Упркос скоро деценији блиске сарадње, до 1940. године Бернам се разишао са Четвртом интернационалом и марксизмом уопште. Ова промена политичког става рефлектује се у његовом чувеном делу *Менаџерска револуција* (1941), где је изнео уверење у почетак ере владавине менаџерске класе (Nash 1978; Pigott 2023, 21-36).

Бернам је даљеразвиор реалистички оквиру делу *Макијавелисти* (1943), позивајући се на теоретичаре елите попут Парета и Моске како би тврдио да политичку моћ неизбежно држе организоване мањине (Nash 1978). Током Хладног рата, постаје један од водећих антикомунистичких гласова у Сједињеним Америчким Државама,

кроз трилогију дела у којој износи своја предвиђања по питању совјетског експанзионизма (*Борба за свет*, 1947; *Предстојећи пораз комунизма*, 1950; *Задржавање или ослобођење?*, 1952), које Берн (*David T. Byrne*) описује као „пророчанске” у својој стратешкој јасноћи (Byrne 2025). Каснија дела, укључујући *Самоубиство Запада* (1964), нагласила су предикцију о паду Запада и либералну слабост, обликујући конзервативне дебате у САД у медијима као што је *National Review* (Kelly 2002). Бернам је и данас сматран кључном фигуром у развоју теорије елите, стратегије Хладног рата и модерног конзервативизма (Byrne 2025; Pigott 2023, 21-36).

Једна од најважнијих идеја овог мислиоца био је такозвани концепт „менаѢерске револуције” који је изложио у истоименом делу 1941. Док су се различити политички мислиоци фокусирали на анализу комунистичког покрета, фашистичке и нацистичке деснице или проблема тада актуелних демократских и капиталистичких држава, Џејмс Бернам покушао је да објасни тенденције које су се јављале у свим овим системима без обзира на њихову „идеолошку боју” у међуратном и ратном периоду. Аутор је анализирао, из његовог угла, универзални успон нове друштвене елите оличене у менаѢерској класи, која је постала незамењиви део различитих система, што је донело и бројне друштвене и политичке промене наведеним државама. То је највише видљиво у ауторовом каснијем делу *Макијевелисти* које инкорпорира ефекте споменутог концепта „менаѢеризма”, али и генерално негативно предвиђање када се ради о тој новој елити и њеном приступу решавању системских проблема (Burnham 1943, 54).

Наведени концепт „менаѢеризма” из угла Бернамових предвиђања значајно ће променити првенствено западна капиталистичка друштва и изменити друштвене односе. Унутрашња друштвена и економска динамика са променама елита је из угла овог аутора довела и до промена односа „принципал-агент”, који је позајмљен из економске науке и који означава промену у односу власништва и контроле. Све комплекснији и растући бирократски и економски апарат по Бернаму старе елите не могу да компетентно воде, те је успон специфичне менаѢерске класе са својим специјализованим вештинама довео и до високе зависности и државног апарата и економије од овог слоја, које је неретко и тешко заменити, а који као нова елита има и своје специфичне интересе. Из угла аутора ова тенденција би на дуги рок угрозила конзервативне

друштвене вредности и значајној мери западну економију и друштва учинила ближе социјалистичким и мање слободним. Овај угао гледања имао је утицаја и на друге конзервативне мислиоце, али и на поједине савремене тенденције у конзервативном покрету у претходној деценији, а које су и дан данас актуелне и базиране на неким од Бернамових теза.

Кроз историју политичке мисли и критичку теорију, овај рад преиспитује појам „менаџерске револуције” Џејмса Бернама, додајући му и савремену димензију. Рад се ослања на интерпретацију примарних и секундарних текстова, као и концептуалну анализу, који рефлектују реконструкцију политичких појмова кроз време. Детаљна анализа Бернамовог истраживачког опуса и критичка процена веродостојности његових предикција у односу на политичке и историјске токове двадесетог века омогућавају сагледавање релевантности Бернамове теорије како у светлу тадашњих, тако и модерних политичких дебата.

ОСНОВНИ КОНЦЕПТ „МЕНАѢРИЗМА”

Џејмс Бернам је у свом главном делу навео аргументе зашто капиталистички систем као најдоминантнији у тадашњем свету тежи ка друштвеној револуцији и промени у систем који он назива „менаѢризам” (Burnham 1941, 29). Тај систем има сличности са капитализмом, али и велике разлике који га чине специфичним и који има ефекте по друштвене односе и није ограничен само на економију, већ се прелива и на друштво. Такав систем укључује идентичне актере као што је капитализам, уз пар важних промена, који се налазе првенствено у међусобним односима и моћи да се утиче на друштво.

Из угла Бернама, капитализам је у историјском смислу представљао систем који се по његовом објашњењу није превише разликовао од марксистичке перспективе у неколико кључних тачака. Када се упоређују марксистичка гледишта капитализма и Бернамова гледишта на основна економска питања, ауторови корени у троцкизму се могу видети и препознати у појединим аксиоматским тврдњама. У значајној мери и овај номинално конзервативни аутор на економске односе гледа као на односе моћи између друштвених група, те се различити економски системи разликују у односу на тип производње, па самим тим и у односима ко у таквом типу

производње има доминацију, а да се та доминација прелива и на друштвене односе. Гледишта на капитализам су зато идентична марксистичким, али опет и различита када се посматра будућност таквог економског система (63).

По Џејмсу Бернаму капитализам је систем који у највећој мери зависи од производње добара и користи новац као средство за размену, по чему није различит од многих других система који су постојали у историји хронолошки пре њега. Међутим, капитализам се од осталих економских уређења разликује и по томе што новац нема само функцију средства размене добара и услуга, већ и функцију да ствара капитал, односно да „новац ствара новац” (23). Ранији економски системи или нису имали ту карактеристику или су је имали у траговима и не у овом обиму. Друга разлика је велика зависност од дуга, за који су у историјској перспективи камате по висини биле неупоредиве са садашњим, а и онима у време писања Бернамовог дела (24). У том смислу, капитализам функционише када су камате ниске и задуживање може да се обавља у већем интензитету, што повећава саму зависност система од капитала, а неретко га и одваја од самог производног процеса.

У друштвеној сфери Бернам наводи да капитализам као и сваки други економски систем доноси и промене односа у друштву, у складу са променама моћи група у економској сфери. Оне по аутору долазе спорије или брже, што зависи од динамике промене економских односа, те у том процесу долази и до пратеће промене владајуће друштвене елите. Нове елите у борби за моћ преузимају водећу улогу, јер поседују карактеристике без којих таква друштва и њихови економски системи не би могли да функционишу. Пре појаве капитализма, током Средњег века, доминантну елиту чинио је ратнички staleж племства уз подршку црквеног staleжа, власништво над земљом представљало је централни извор моћи, док је трговачки staleж био маргинализован (66). Успон и раст капитализма доводи до промена економских односа и раста трговачког staleжа буржоазије наспрам тадашњих аристократских и црквених елита (67-68). Економска и политичка моћ се више не генерише из поседовања земље као централног добра, већ поседовање средстава за производњу и капитала (67-68). Ове економске промене су кроз време донеле и политичке промене, са примером Француске револуције, где је нова буржоаска елита почела да преузима улогу друштвене елите кроз власништво и управљање

над капиталом. То је кроз време учврстило не само положај те елите, већ и утицало на промену вредности целог друштва.

Међутим, Џејмс Бернам наводи да првенствено у западним друштвима долази до нове промене у економским односима, која убрзано доноси и друштвене и политичке промене. У том смислу, аутор и не гледа капитализам као вечито задато стање или тачку у економским и друштвеним односима. Резултат новог процеса промена у капитализму би, по аутором мишљењу, требало да буду промене у владајућој елити ових друштава које ће се десити значајно брже од промена из феудалног друштва ка капитализму (21). Као аутор искључује светску победу социјализма над капитализмом, због слабости и дезорганизованости радничке класе (30). Такође, Бернам не сматра да је капиталистички поредак самим тим отпоран на промене које ће доћи унутар самих капиталистичких друштава, већ тада види промене које се убрзано дешавају (30). Промене које се дешавају овај конзервативни аутор види као дубински трансформационе у односу на економске и друштвене односе, не само на Западу, већ и у другим политичким и економским системима који су у време писања овог дела постојали на власти у више важних држава, попут социјализма, фашизма и нацизма (65).

Те промене Џејмс Бернам назива „менаџерска револуција”, која се осликава кроз све важнију улогу овог друштвеног слоја у елементарном функционисању економије, а сходно томе и друштва (71). Наиме, западна друштва бележе револуцију када се ради о повећању обима производње и величине компанија, државне бирократије и друштвених организација. Таква тенденција и комплексан тип економске производње и друштвеног управљања кроз бирократију није забележен у било ком ранијем добу. Буржоаске елите више нису способне да као власници компанија самостално воде и управљају овим системима, који не захтевају само одлучивање, већ читав низ уско специфичних организационих, научних, техничких, комуникационих и других знања (69). С обзиром да се сами власници – предузетници не могу специјализовати за све комплексне задатке, потребна им је помоћ.

Да би се такви комплексни и интернационализовани производни процеси одигравали, буржоаска класа је принуђена да све више, ради управљања свим комплексним операцијама, ангажује менаџерску класу која поседује ове различите вештине. Менаџерска класа је тако одговорна за усмеравање техничких

стручњака, укључујући: оперативне руководиоце, надзорнике, административне инжењере, надзорне техничаре; или, у влади кадрове попут: администратора, комесара, шефова бироа и других бирократских руководиљаца (82). Такозвана менаѢерска класа контролише производне процесе и управља овим комплексним економским јединцима, иако сама нема власништво над њима попут буржоаске класе. Са једне стране, капиталистичка класа поседује власништво над компанијама, али не и контролу над самим процесима производње. Са друге стране, менаѢерска класа поседује контролу над предузећима, али не и власништво. Овај однос принципал-агент међа по аутору и будуће односе моћи у самом друштву, јер ове две класе имају различите приоритете и интересе.

Буржоаска власничка класа може мењати менаѢмент компаније чији је власник, али никада неће добити контролу над њима, јер не поседује комплексне вештине потребне за управљање њима. На другој страни, менаѢери могу мењати компаније којима управљају, што ствара мањак лојалности према самим компанијама над којима свакако немају власништво, што није био случај са управљањем од стране буржоаске класе.

Са друге стране, аутор примећује и експанзију и реплицирање истог система и у државном сектору, што је карактерисао и историјски тренутак успона Њу дил програма Френклина Рузвелта (*Franklin D. Roosevelt*) и новог приступа економији са већом улогом државе. Бернам наводи да капиталистичке државе имитирају идентичне обрасце из приватних компанија и да убрзана бирократизација држава и преузимање све веће улоге у регулисању друштвених односа, доводи и до потребе за идентичном менаѢерском класом од стране самог јавног сектора. Комплексан бирократски апарат и све већи број улога за које је задужен, захтева и комплексне и уско специфичне вештине из сфере менаѢмента и различитих наука у зависности од делатности дела бирократије, а које демократски изабрани представници грађана (у савременој интерпретацији више каријерни политичари) не могу да компетентно обављају. Држава се тако кроз време све више чини зависном од истоветне менаѢерске класе, која је једина способна да администрира све већи државни апарат (квантитативно гледано), са све више улога, које подразумевају све већу потребу за уско специфичним знањем (квалитативно гледано).

Из тог разлога по мишљењу Бернама се ствара компетентан менаџерски апарат у самој држави који може обављати све потребне задатке, без обзира на политички изабране представнике, што може створити проблем за сам демократски систем. Грађани на изборима у демократским државама могу бирати своје политичке представнике и давати им легитимитет, али они не могу да обављају извршне послове без операционализације њихових одлука од све моћније менаџерске класе у бирократији. На тај начин саме западне државе почињу да функционишу као и приватне компаније са истим проблемом принципал-агент, односно у овом случају грађанин и његов представник са једне стране и реални управљачи државом са друге стране.

Капиталисти бирају менаџмент својих компанија и могу га мењати у складу са својим власничким правом и проценама, али никада не могу преузети контролу над самим менаџментом који има вештине да управља компанијама и једини има ефективну контролу над њима. На исти начин и грађани западних држава могу бирати своје политичке представнике на изборима у складу са својим грађанским правима и проценама на основу политичких програма, али њихови представници никада неће моћи да стекну контролу над бирократским менаџерским апаратом без ког све комплексније државе не могу да функционишу. То доводи до све мање могућности да се десе веће друштвене промене у складу са жељама грађана као принципала, јер растућа бирократија доводи до све моћније улоге менаџера, као што и растуће компаније и диверсификација власничке структуре доводи до све комплекснијег ефикасног управљања њима, односно опадајуће моћи власника капиталиста, а растуће моћи менаџмента.

На другој страни, у свом делу *Макијевелисти: Браниоци слободе* аутор показује висок степен анимозитета према самој класи изабраних представника у демократским системима. Из његовог угла савремени демократски системи су једини систем у историјском смислу где су централни критеријуми за избор политичких лидера најсличнији критеријумима за доброг глумца, односно више су базирани на перцепцији и обмани, него на објективним критеријума способности и лидерства. У том смислу и у овом делу, аутор саму класу политичара махом види као класу која не поседује реалну моћ, већ која неким делом служи као спољни параван за јаке интересне групе унутар тих система, што је кохерентно његовом гледишту да

реалну моћ има менаѢерска класа, било гледано она у приватном сектору, било када се говори о оној у државном сектору. Са друге стране, он у истом делу баца сумњу да су демократски системи икада били могући, као и да је већина номиналних демократија на крају тежила олигархијском поретку, због људске природе и природе политике (Orwell Foundation 2023).

МЕНАѢЕРИЗАМ И ОДНОС ПРЕМА ПОЛИТИЦИ И ДРУШТВЕНИМ ПРОМЕНАМА

Овако измењени односи у компанијама као главним економским јединицама и самој држави доводе по Џејмсу Бернаму и до радикалних промена када се ради о политици и друштву на Западу. МенаѢерска елита као и свака друга елита има своје интересе и жеље, као и начине да учврсти своју моћ у друштву у складу са својим економским и пратећим политичким интересима. Када се ради о интересима менаѢерске елите, она се разликује од традиционалне буржоаске елите и њених интереса, као што су се и буржоаске елите разликовале својим интересима од претходне аристократске елите. Аутор наравно види истоветан интерес сваке елите да буде владајућа и да употребљава различите алате да тај свој доминантни положај задржи, као и да њен угао гледања на друштво буде и централни угао гледања на друштво у том друштву.

Прва разлика која се може видети у односима буржоаске и менаѢерске класе је однос према самим компанијама којима управљају. Власници имају за циљ да увећавају свој профит и да увећавају у коначници свој капитал. Из угла власника-акционара њихов циљ је да дивиденде буду веће, да би сами власници капитал инвестирали даље. Када се ради о менаѢерском интересу, саме дивиденде немају приоритет, већ раст компаније кроз даље реинвестирање профита. Интерес сваког менаѢмента више је фокусиран да се профит инвестира у даље ширење предузећа, побољшање функционисања самог система и усавршавања структуре, док би дивиденда за саме власнике требало да представља мањи удео потрошеног профита. Власници не могу да виде све специфичности самог производног процеса нити да их у потпуности разумеју, а што су компаније веће и комплексније, а број власника-акционара такође већи, то је и наведени јаз принципала и агента још већи. Буржоаска класа је такође посматрала важност породичних

веза због природе наслеђивања компанија, што је стварало и потребу за неким видом обавезе и континуитета. Из угла аутора менаџмент нема нужно те интересе, јер нема власништво, те увек и може променити компанију којом ће управљати (Burnham 1941, 185). Та промена из његовог угла има утицаја и на саме друштвене односе.

По Бернаму све комплекснија економија захтева и све комплекснији бирократски апарат који би требало да регулише такву економију, што доводи до раста и менаџерског апарата у самој држави. С обзиром на период Њу дила и све веће улоге саме државе у економији, неретко и директно преузимајући улоге од приватног сектора, аутор је наводио и ризике тог новог односа и унутар државе и државе према економији (156). Такав однос је по Бернаму довео до фузионисања приватног сектора и државе, као и менаџмента из оба сектора и самим тим јачања менаџерске елите и менаџерског начина размишљања у оба сектора, али првенствено у самој држави. Такав менаџерски вредносни приступ или „менаџеризам” подразумева по аутору неколико есенцијалних карактеристика, од којих је главна жеља за континуираним растом и експанзијом структуре којом се управља. Аутор види вредносне промене када се ради о ефектима менаџеризма на друштво, где се из угла менаџера држава намеће изнад појединца, планирање уместо приватног предузетништва, давање послова директно уместо давања прилике, сигурности уместо иницијативе, људска права се постављају уместо својинских права (201-202). Ови описи најчешће се наслањају на примере из Рузвелтовог Њу дила и предвиђају да ће спајање државе и приватног сектора, уз менаџеризам, створити високу зависност грађана од државе, мање индивидуалне слободе и недефинисан однос према власништву и инвентивности. У том смислу, Џејмс Бернам дао је предвиђање да ће државе са много већом државном контролом над привредом имати већу ефикасност, због значајно мање конфузије над самим власништвом, које не постоји у друштвима где су производни ресурси под мање или више директном државном контролом.

Сам Совјетски савез, који је директно имао овако успостављени систем власништва након револуције је, према Џејмсу Бернаму, такође скренуо у правцу менаџеризма већ у време власти Владимира Лењина (*Владимир Лењин*) (167). Из угла аутора, чак и овај систем довео је у проблем принципал-агент, јер радничка класа није могла да управља комплексним системима производње, те је кроз време и у СССР-у створена нова менаџерска елита са

ефективном контролом над привредом, иако је власништво било директно државно. Слична објашњења Бернам даје и када се ради о европским континенталним екстремно десним диктатурама, попут нацистичке Немачке и фашистичке Италије. У том смислу, унутар самог дела дошло је до погрешног предвиђања значајно већег успеха ове две силе и прецењивања њихове економске ефикасности, вероватно због године писања овог дела (1941), када су војске и економије Сила осовина деловале значајно ефикасно на бојном пољу (Orwell Foundation 2023). То се вероватно наметнуло као неки вид брзе потврде једне од ауторових хипотеза из дела, која се кроз само неколико година показала као нетачна.

КАСНИЈЕ УПОТРЕБЕ КОНЦЕПТА, ПЕРСПЕКТИВА И КРИТИКЕ

Концепт менаѢеризма и менаѢерске револуције никада није имао централно место у конзервативној идеологији, али је имао утицај са политичких маргина. Џејмс Бернам као оснивач утицајног америчког десничарског часописа *National Review* и као тема полемика чувеног Џорџа Орвела (*George Orwell*) имао је релевантност у периоду током Другог светског рата и непосредно након краја ратних дејстава. Део таквог мањка утицаја може се објаснити и прихватањем економског приступа интервенционизма и од стране десничарских партија на Западу до почетка кризе стагфлације 1970-их, када од 1980-их доминантно ове партије постају више економски либертаријански опредељење. У том смислу, део критика Џејмса Бернама према менаѢеризму и државној бирократији тек тада бива прихваћен од стране мејнстрим деснице које теже дерегулацији, смањењу величине државног апарата и смањењу пореза. У том смислу, када је аутор преминуо 1987. године, почаст му је лично одао и амерички председник Роналд Реган (*Ronald Reagan*) позитивно описујући његово идеолошко животно путовање (Vox 2023). „Он је један од оних који су главни одговорни за велику интелектуалну одисеју нашег века – путовање далеко од тоталитарног етатизма ка уздижућим доктринама слободе”, рекао је Роналд Реган о Џејмсу Бернаму (Vox 2023).

Значајан део скептицизма према овом гледишту на свет код деснице извесно је постојао и јер је доминантно гледиште које је Џејмс Бернам имао било под марксистичким утицајем, због

троцкистичких идеолошких корена аутора. Његово гледиште света из главног дела је доминантно базирано на односима моћи између друштвених група, детерминизму, материјализму, реализму када се ради о људској природи и великој улози самих структура када се ради о утицају на деловање појединца. Ипак, ово гледиште на свет, на које и великог утицаја има теорија елита, постало је све чешће на десници са успоном популизма у западним државама, укључујући и у самим Сједињеним Америчким Државама. Дискурс који је опредељен против елита које наводно никоме не полажу рачуне, а које су криве за лоше стање друштва и антидемократско понашање, све је чешћа појава на тврдој десници. Део политичара и десних коментатора ове врсте користи међународне елите као кривце, док поједини користе националне елите из државне службе или академије као веће изворе проблема. У суштини оба угла гледања се донекле базирају на Бернамовим тезама о новој елити менаџерског типа која преузима контролу над економијом и друштвом ван демократских средстава избора или класичног легитимитета.

Доналд Трамп је такав државни естаблишмент називао „мочвара” или „дубока држава” коју је обећавао бирачима да ће исушити и развластити (The New York Times 2018). Десни политички стратег Стив Бенон (*Steve Bannon*) је говорио о „Давос елити” (названој по годишњем скупу Светског економског форума у Давосу), као глобалној политичкој и економској елити која не одговара никаквим бирачима и ради само у складу са својим интересима, а на штету обичног грађанина (The New York Times 2018). Као један од учесника Трампове (*Donald Trump*) победничке кампање, имао је утицаја на његово формулисање политике или барем политичке реторике. Британски конзервативни министар Мајкл Гоув (*Michael Gove*) назвао је такав државни естаблишмент „блоб” (назван по холивудском лику ванземаљског аморфног чудовишта које усисава све пред собом), а који спречава сваку реформу која извршна и демократски изабрана власт жели да спроведе (The Guardian 2013). Значајан део критика сличне врсте био је усмерен на Европску унију и њене органе у претходних десетак година. У случају британске Конзервативне партије и Мајкла Гоува таква кривица се редовно пребацивала на лево оријентисане руководиоце унутар институција и квази независних невладиних организација (The Guardian 2013).

Један део ове логике у својој реторичи инкорпорирао је и Илон Маск (*Elon Musk*) када је одлучио да преузме платформу

Twitter, где је окривио „освешћене менаѢере” (*woke managers*) као неодговорне у односу на јавност (*New York Magazine* 2022). На необичан начин се та реторика може уклопити у Бернамову логику, само из угла обрнутог класног рата, где се предузетничка класа капиталиста буни против растуће моћи менаѢера са којима се вредносно не слажу (*Vox* 2023). Слична перцепција тренутног политичког и економског поретка приметна је и код других актуелних утицајних конзервативаца, као што је познати десни капиталиста Марк Андерсон (*Mark Anderson*) који на идентичан начин види економске односе и цитира Бернама (*Andreessen Horowitz* 2022). Конзервативни интелектуалац Џулијус Крејн (*Julius Crain*) који је фокусиран на конзервативну јавну политику инкорпорира овај поглед, као и Дејвид Брукс (*David Brooks*) и многи други на све јачем десном спектру америчког конзервативизма (*The New York Times* 2016). То није велико изненађење, јер упркос значајном богатству концентрисаном и у овим идеолошким круговима, у медијској, друштвеној или академској сфери, делује да је политичка моћ и утицај јача код прогресивне политичке стране. То је приметно када се ради о заступљености људи који себе дефинишу као прогресивци или демократе наспрам конзервативаца или републиканаца на америчким универзитетима, где се предност за прогресивце/демократе кроз време драстично повећала, а то има утицаја и како су ове институције перципиране од стране јавности (*Pew Research Center* 2019). Овакве разлике у бројкама потхрањивале су десни део спектра да сматра да су им институције „отете” од идеолошки различите елите на позицијама моћи. У таквој перцепцији света, менаѢеризам Џејмса Бернама био је очигледно користан алат за објашњавање ових феномена.

Ипак, савремене и старе критике Бернамовог рада и концепата „менаѢеризма” и „менаѢерске револуције” опстале су као јаки фактори зашто овај аутор није забележио већу политичку славу и утицај на политички мејнстрим. Прва критика је свакако указивање о погрешном предвиђању аутора да ће нацистичка Немачка да оствари победу у Другом светском рату због своје ефикасности економског система и перципиране веће подршке систему од самих народних маса које немају моћ (*Vox* 2023). С обзиром да је дело објављено у јеку овог глобалног сукоба и у време већих тријумфа Сила осовине, овај се исход може приписати и стварању системских предвиђања из тек иницијалних знакова исхода рата, који су се

показали као нетачни. Из другог угла, може се поставити питање да ли је ауторова претпоставка да су ови системи ефикаснији заправо базирана на погрешној претпоставци из његовог главног дела о менаџерској револуцији. Такав вид критике се може наћи и када се ради о Бернамовој процени да ће се предузећа у државном власништву показати као ефикаснија у будућности, јер неће имати конфузију око власништва, већ ће целокупно управљање класе менаџера бити без баријера (Vox 2023). Касније деценије су указале да такав вид руковођења компанијама није најефикаснији, што се видело падом социјалистичког економског поретка крајем 20. века, а опстанком капиталистичког до данашњег дана. Важан елемент сумње у односу на Бернама и његову већу афирмацију су свакако споменуте критике од стране чувеног британског аутора Џорџа Орвела (Orwell Foundation 2023). Највеће проблеме у Бернамовим позицијама овај чувени британски аутор евидентирао је у његовом детерминизму у односу на менаџеризам, односно предвиђању да је пут у менаџеризам, нестанак демократије и *laissez-faire* капитализма, заправо пут у тоталитаризам и мањак слободе. Та критика је остала као најјача баријера за афирмацију Бернамовог рада, из разлога што је практични след догађаја показао супротно. Нацистичке и фашистичке државе су махом кроз деценије нестале, а слична тенденција се десила на крају и са социјалистичким блоком. У том смислу менаџеризам који је предвидео Џејмс Бернам није претворио демократске државе у тоталитарне системе, а сами тоталитарни системи су већински доживели пропаст.

Макс Номад (*Max Nomad*), један од раних теоретичара замене елите, оптужио је Бернама да је умањео значај интелектуалних претходника који су артикулисали сличне идеје о успону новог владајућег слоја. У свом *Скептичком политичком речнику*, Номад је са карактеристичном иронијом написао да је „менаџерство” први поменуо Мајкл Бакуњин (*Михаил Бакунин*), развио Вацлав Махајски (*Wacław Machajski*), а америчкој публици представио сам Номад, само да би га Бернам популаризовао без признања својим колегама (Nomad 1953). Иако је Бернам касније у уводу из 1959. године препознао личности попут Вебера, Парета, Берла, Минса, Махајског и Риција, оптужба за интелектуално присвајање наглашава уочени недостатак научне ригорозности у смештању Менаџерске револуције у оквиру њене шире генеалогije.

Аутори попут Марфија, противе се Бернамовом предвиђању да је капитализам смењен менаѢеризмом, већ да они међусобно коегзистирају (Murphy 2020, 23-34). Марфи сматра да класични капитализам никада није ни нестао, и да су промене система у протеклих двеста година биле минималне, чак и уз повећани степен државног уплитања, док се менаѢерска класа знатно увећала, као и негативно мишљење менаѢера и интелектуалних елита према капитализму. Упркос томе, менаѢерска класа није истребила капитализам зато што је финансијски директно зависна од њега. Стога, Марфи закључује да живимо у двостраном свету капитализма и менаѢеризма, друштву са две супротстављене, међусобно зависне стране.

Суштинскија критика усмерила се на Бернамово аналитичко раздвајање појма контроле од самог власништва. Селиг Перлман (*Selig Perlman*) је већ тврдио да власништво задржава одлучујући утицај у индустријским економијама, сматрајући да пословне елите, а не технички менаѢери, задржавају последњу реч у доношењу одлука (Perlman 1928). Каснији научници попут Т. Б. Ботомора (*Thomas Burton Bottomore*) продубили су ову критику показујући да су у америчкој индустрији власништво и контрола дубоко испреплетени. Велики акционари су често одржавали ефективну контролу, док су сами менаѢери често били значајни акционари (Bottomore 1972; Bottomore 1989). Ово је замагљивало разлику између капиталистичке и менаѢерске класе, слабећи Бернамову тврдњу да је друга заменила прву као посебан владајући слој. Мајкл Харингтон (*Michael Harrington*) је понудио методолошкији став, признајући да је Бернам идентификовао стварне тенденције у трансформацији глобалне економије, али је одбацио његов оквир као „импресионистички и немарни” (Harrington 1976). Харингтонова оптужба је одражавала незадовољство Бернамовом склоношћу ка опсежној генерализацији, склоношћу коју можемо повезати са његовом троцкистичком позадином.

Ирвинг Хауов (*Irving Howe*), који је описао Бернама као „хладнокрвног сноба” (Howe 1963), као и сећање Мориса Луита (*Maurice Luit*) на њега као наивног интелектуалца, рефлектују перципирану дистанцу и апстракцију Бернамове мисли. Луитова опаска да је Бернам „идеализовао радничку класу” док је мало знао о њеном животном искуству сугерише да је Бернамово касније одбацивање пролетерског деловања није проистекло из емпиријског

разочарања, већ из почетног незнања. Чак је и К. Рајт Милс (*C. Wright Mills*) назвао Бернама „Марксом за менаџере”. За Милса, Бернам није толико избегао марксистичке категорије колико их је преоријентисао ка легитимизацији нове елите. Док је Маркс дао глас пролетаријату, Бернам је, у Милсовим очима, пружио растућим менаџерским слојевима самооправдајућу наравицу о историјској неизбежности. Стога је Милс сматрао да је Бернамова анализа била мање неутралан приказ структурних промена, а више идеолошка рационализација за елите у настајању (Mills 1963, 53-71). Ове личне и интелектуалне критике појачавају став да је Бернамова менаџерска теза проистекла из фундаментално елитистичке оријентације, одвојене од стварности радничке класе.

Ипак, неоспорно је да је Бернамова мисао служила као инспирација многима, па тако и за Милована Ђиласа у формулисању његове тезе о „новој класи”. Наиме, иако је Ђилас анализирао постреволуционарну Југославију, док је Бернам проучавао западни капитализам у доба корпорација, управо су Бернамове идеје служиле као основ за Ђиласову замисао о реорганизацији система власти упоредо са друштвеним променама (Ђilas 1957). На овај начин можемо увидети паралелу између Бернамове менаџерске класе и нове класе код Ђиласа, која указује на изразити утицај Бернамове мисли на идеје о природи владајућих друштвених слојева.

ЗАКЉУЧАК

Теорија о менаџеризму и менаџерској револуцији остала је махом на политичким маргинама, са благим подизањем утицаја у претходној деценији. Ове идеје не спадају у класични конзервативни вредносни пакет, али у својој основи подразумевају конзервативне идеје као вредносно исправне. Ова идеја је као таква ипак имала утицаја на популарније конзервативне мислиоце који су долазили до политичког мејнстрима, али и на актуелно тумачење политичких и економских односа. Највећа вредност у радовима Џејмса Бернама може се видети у анализи све више растуће бирократије и комплексности капиталистичког система, чији је аутор био савременик на свом врхунцу. Све комплексније структуре компанија и државне администрације у међувремену нису нестале, већ су се додатно усложиле, интернационализовале и повезале у односе међузависности, укључујући и у државама које су

имале у Бернамово време другачији вид интерног поретка. У својој суштини једноставније организационе јединице заиста су постајале комплексније и све теже за управљање, како је и аутор предвидео.

Тај вид комплексности структура, који је вишеструко нарастао од Бернамовог дела до данас, није без разлога поново вратио његова (скоро заборављена) дела у центар конзервативне мисли и поимања економских и друштвених односа. Иако се о валидности ових тврдњи може дебатовати, оне су пронашле свој пут до утицајних конзервативних кругова који су незадовољни садашњим стањем друштвених и/или економских односа, због мањка разумевања ових детаља комплексних односа принципал-агент у напредном капитализму. Џејмс Бернам је дао једно од објашњења тог новог и комплексног феномена које, иако може имати фалинке, јесте било иновативно за своје време и помогло је у евидентирању проблема зависности масовних организација од менаѢерског кадра. Из угла конзервативаца постојао је страх да ће нарастајући државни апарат у спрези са корпорацијама у значајној мери негативно утицати на индивидуалне слободе и демократску контролу власти. Из угла Џејмса Бернама и његових наведених дела, таква битка делује као унапред изгубљена, јер се сваки систем ове врсте претвара у олигархијски било кроз силу, било кроз превару. Уколико би се овај песимистичнији део његовог дела измерио у реалности, он би се показао као мање прецизан наспрам економске анализе и иновативног увођења питања принципал-агент из економије у политику. Оно што је можда највећи проблем за Бернамово наслеђе управо је то што мање прецизни део његовог рада бива често политизиран у савременом контексту, а не онај прецизнији који се тиче економских питања. У том смислу, није изненађење када се актуелни политички сукоб у западним друштвима више дефинише као „културни рат”, него као питање економских односа. Зато би актуелну употребу наслеђа Џејмса Бернама требало посматрати као алат у културолошком сукобу, више него у политичком или економском, где би одређени елементи његовог дела могли бити корисни за разумевање економских односа и из конзервативног и из више левичарски настројеног угла.

РЕФЕРЕНЦЕ

- American Affairs Journal. 2017. "James Burnham's Managerial Elite." *American Affairs*. Last accessed 12 December 2025. <https://americanaffairsjournal.org/2017/02/james-burnhams-managerial-elite/>.
- Andreessen Horowitz. 2022. "What I've Been Up To Lately." *Andreessen Horowitz*. Last accessed 12 December 2025. <https://a16z.com/what-have-been-up-to-lately/>.
- Bottomore, Thomas Burton and Robert J. Brym. 1989. *The Capitalist Class: An International Study*. New York: New York University Press.
- Bottomore, Thomas Burton. 1972. *Sociology: A Guide to Problems and Literature*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Burnham, James. 1941. *The Managerial Revolution: What Is Happening in the World*. New York: John Day Co.
- Burnham, James. 1943. *The Machiavellians: Defenders of Freedom*. New York: John Day Co.
- Byrne, David T. 2025. *James Burnham: An Intellectual Biography*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Dilas, Milovan. 1957. *Nova klasa: Prilog analizi post-revolucionarnih društava*. Beograd: Prosveta.
- Harrington, Michael. 1977. *The Twilight of Capitalism*. New York: Simon & Schuster.
- Howe, Irving. 1963. *Orwell's Nineteen Eighty-Four: Text, Sources, Criticism*. New York: Harcourt, Brace & World.
- Kelly, Daniel. 2002. *James Burnham and the Struggle for the World: A Life*. Wilmington, Delaware: ISI Books.
- Le Blanc, Paul. 1995. "From Revolutionary Intellectual to Conservative Master Thinker: The Anti-Democratic Odyssey of James Burnham." *Left History / Labour/History* 3 (1): 53–71. Last accessed 12 December 2025. <https://lh.journals.yorku.ca/index.php/lh/article/download/5310/4505/5181>.
- Mills, Charles Wright. 1963. "A Marx for Managers." In *Power, Politics and People: The Collected Essays of C. Wright Mills*, ed. Irving Louis Horowitz, 53–71. New York: Oxford University Press.
- Murphy, P. 2020. "From 'Capitalism and Revolution' to 'Capitalism and Managerialism'." *Thesis Eleven* 161 (1): 23–34. Last accessed 12 December 2025. <https://doi.org/10.1177/0725513620975601>.

- Nash, George H. 1978. "Power and History: The Political Thought of James Burnham." *Psicópolis*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.psicopolis.com/Psipol/arch/jburnham.pdf>.
- New York Magazine. 2022. "Twitter Files Explained." *New York Magazine*. Last accessed 12 December 2025. <https://nymag.com/intelligencer/2022/12/twitter-files-explained-elon-musk-taibbi-weiss-hunter-biden-laptop.html>.
- Nomad, Max. 1953. *A Skeptic's Political Dictionary*. New York: Bookman Associates.
- Orwell Foundation. 2023. "Second Thoughts on James Burnham." *Orwell Foundation*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.orwellfoundation.com/the-orwell-foundation/orwell/essays-and-other-works/second-thoughts-on-james-burnham>.
- Perlman, Selig. 1928. *A Theory of the Labor Movement*. New York: Augustus M. Kelley.
- Pew Research Center. 2019. "The Growing Partisan Divide in Views of Higher Education." *Pew Research Center*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.pewresearch.org/social-trends/2019/08/19/the-growing-partisan-divide-in-views-of-higher-education-2/>.
- Pigott, John D. 2023. "Leviathan: James Burnham's Managerial Class in the 21st Century." *Journal of International Communication* 27 (1): 21–36. Last accessed 12 December 2025. <https://doi.org/10.1080/13216597.2023.2203395>.
- The Guardian. 2013. "Michael Gove Referring to the Blob." *The Guardian*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.theguardian.com/politics/shortcuts/2013/oct/02/michael-gove-referring-to-the-blob>.
- The New York Times. 2016. "The Movement Mentality." *The New York Times*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.nytimes.com/2016/03/01/opinion/the-movement-mentality.html>.
- The New York Times. 2018. "Mnuchin at Davos." *The New York Times*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.nytimes.com/2018/01/12/us/politics/mnuchin-davos.html>.
- Vox. 2023. "Elon Musk, Twitter, and Burnham." *Vox*. Last accessed 12 December 2025. <https://www.vox.com/23505311/elon-musk-twitter-managerial-woke-james-burnham>.

Dimitrije Milić*

Novi Treći Put, Belgrade

THE POLITICAL CONCEPT OF THE “MANAGERIAL REVOLUTION” IN THE WORKS OF JAMES BURNHAM

Resume

James Burnham, a 20th-century American conservative thinker, is best known for his concept of the “managerial revolution,” as presented in his 1941 work of the same name. Burnham identifies a new managerial elite, emerging from the owners’ need for experts capable of managing complex, international processes, as the successors of previous capitalist and socialist structures. In line with their growing social role, Burnham examines the influence of the managerial elite in both the public and private sectors, analyzing the consequences of this transformation for the democratic system. Although Burnham’s work did not find a place in the ideological mainstream, his thought has had a particular influence in contemporary conservative and populist circles. This paper aims to provide a critical reflection on the concept of managerialism and its impact on the transformation of social elites, power relations, and the nature of democracy.

Keywords: James Burnham, managerial revolution, technocracy, principal-agent relationship

* E-mail adress: dimitrije.milic.fpn@gmail.com; ORCID: 0009-0006-6953-7828.

** Овај рад је примљен 4. августа 2025. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 5. октобра 2025. године.